

КРИСТИЯНА СИМЕОНОВА

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ПРАВОПИСА НА НЯКОИ ТЕРМИНИ

CHRISTIYANA SIMEONOVA

**TO THE QUESTION ABOUT THE SPELLING
OF CERTAIN TERMS**

(Abstract)

The focus of this article is placed on the need to update the Spelling Dictionary of Bulgarian scientific and technical vocabulary and on the spelling difficulties and doubts that arise in the spelling of certain terms.

Keywords: spelling of terms, scientific and technical vocabulary.

През 2001 г. на книжния пазар се появи *Правописен речник на българската научно-техническа лексика*, издаден от Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. Речникът е изработен в Секцията по терминология и терминография на Института за български език. С издаването на този речник Институтът отговори на отдавна назрялата обществена нужда от справочник, който да регламентира правилното писане на думите, употребяващи се в научно-техническите текстове на съвременния български книжовен език. Речникът е първият и засега единственият справочник от този тип за българската научно-техническа лексика. Отговорен редактор и автор на концепцията и увода е проф. д.ф.н. Мария Попова. Безспорно е, че този речник изигра своята голяма практическа роля в научния и културния живот на обществото, като събра на едно място значително количество научно-технически термини и по този начин подпомогна усвояването на техния правопис. Словникът на този речник е плод на дългогодишни и внимателни проучвания на най-различни извори и на събирателските усилия на много автори. В резултат на това този словник представлява най-пълната сбирка на научно-техническа лексика у нас. Освен това при терминологичната лексика се посочва не само съществителното име като термин, но и всички производни от него прилагателни имена, причастия, глаголи. Напр. наред с термина *интерполатор* са дадени и останалите лексеми от неговото словообразователно гнездо: *интерполаторен, интерполационен, интерполация, интерполирам, интерполиран, интерполиращ, интерполиране*.

Словникът на речника е определен въз основа на два вида критерии: **правописни** и **тематични**. Първият вид критерии се отнася до общоприетите правописни правила в съвременния български книжовен език, приложени към научно-техническата лексика. Вторият вид критерии се отнася до включването в словника само на думи от техническите науки и дисциплини, макар че в това отношение той се отличава с известно разширяване на своите параметри. Речникът включва термини от най-различни отрасли на науката и техниката. Той предоставя информация за правописа на названията на множество технологични процеси, механизми, прибори, апарати, машини, инструменти, предмети, материали и др.

Независимо от голямото внимание, което е отделено на словника, независимо от неговата широта и от съвременния подход при подбора на думите авторите ясно съзнават, че словникът не може да бъде абсолютно пълен и всеобхватен, и затова са насочили усилията си предимно към системното представяне на типовете езикови и правописни особености на научно-техническата лексика, които те са установили в резултат на дългогодишната си работа върху българската терминология.

Без да пренебрегваме ролята и значението на този правописен речник, трябва да кажем, че днес, само 15 години след неговото издаване, той се нуждае от известна актуализация, допълване, преосмисляне и преразглеждане на някои решения. На първо място, трябва да се извърши допълване и разширяване на словника с актуални термини, навлезли в терминологичната подсистема на българския език през последните години. Нашата съвременност се характеризира със значителни промени във всички области, с интензивно развитие на науката, на компютърната, информационната и телекомуникационната техника и на технологиите, с процесите на европейска интеграция, глобализация, пазарно стопанство и др. В хода на тези промени и в процеса на познавателната дейност на човека непрекъснато възникват нови понятия, които като обобщено отражение на действителността в съзнанието на човека изразяват придобитите нови познания. Всичко това изисква актуализация на словника и включване в него на редица нови термини, появили се след излизането на речника.

Също така се налага известно коригиране на правописа на някои термини и терминоеlementи. Както е известно, едно от основните изисквания на съвременната терминологична теория към научния термин е изискването за езикова правилност. Това означава, че езиковата форма на термините трябва да бъде в пълно съответствие с действащите книжовноезикови норми. Спазването на това изискване е много важно с оглед на факта, че терминологичната система като част от лексикалната система на даден език при своето изграждане използва фонетичните, морфологичните, словообразователните, синтактичните и пр. средства на този език. Освен това термините стават все по-активна лексика не само в езика на съответните науки, специалности и професионални сфери на дейност, но и в комуникацията на цялото общество, т.е. терминологичната система не функционира

изолирано, а функционира в рамките на общата система на даден език. Правописните принципи за представяне на езиковата форма на термините се определят въз основа на три главни критерия:

1. Общоприетият официален правопис на съвременния български книжовен език.

2. Спецификата и промените в специализираната научно-техническа реч, които не влизат в противоречие със системата и структурата на българския език и с фундаменталните правописни правила.

3. Необходимостта от нормализация, стандартизация и унификация на думите от научно-техническия подезик.

Правописните принципи и правила, които се следват в *Правописния речник на българската научно-техническа лексика*, се основават изцяло на официално приетия правопис на съвременния български книжовен език, представен в увода на *Правописния речник на съвременния български книжовен език*, издаден през 1983 г. Отклоненията от този правопис са малобройни. Те се дължат или на някои особености на специалната научно-техническа лексика, които вече са широко разпространени в практиката, или на някои неустановености в съвременния български правопис.

От всичко, казано дотук, следва, че правописът на термините и техните форми трябва да се основава изцяло на официално установения правопис на съвременния български книжовен език. Този правопис днес е регламентиран в най-новото издание на академичния правописен речник – *Официален правописен речник на българския език*, издаден през 2012 г. Речникът има нормативен характер, което значи, че правописните правила, формулирани в него, както и правописът на включените в него думи са задължителни за писменото общуване. Трябва да кажем, че в това отношение в *Правописен речник на българската научно-техническа лексика* се наблюдават известни отклонения. Те са плод на това, че авторите са се съобразили с действащите към онзи момент правописни правила, като донякъде са се придържали и към широко разпространената практика на изписване на някои термини и терминоелементи в техническите среди. В някои случаи обаче това изписване противоречи на нормативно установените правила в *Официален правописен речник на българския език*. Най-често това противоречие се наблюдава във връзка със слятото, полуслятото или разделното писане на някои термини. Напр. в *Правописен речник на българската научно-техническа лексика* термини като *блоксистема*, *блок-схема*, *блокисигнал*, *блокучастък* и др. са дадени слято. Според правилата, формулирани в *Официален правописен речник на българския език*, тези термини могат да се пишат и слято, и разделно. Правилото гласи, че сложни съществителни имена (предимно със съставки от чужд произход), в които подчинената основа е съществително име, свързано с главната без съединителна гласна, се пишат слято по традиция (вж. 53.4.). Но когато съставките на такива сложни съществителни имена се употребяват и като самостоятелни думи, се допуска да се пишат разделно (вж. 53.4.1.1.).

По традиция обаче се запазва слятото писане при някои сложни термини, съдържащи съставки предимно от чужд произход, в които подчинената основа е съществително име, свързано с главната основа без съединителна гласна. Такива са напр. *фрезмашина, емайлак, радиолокатор, радиотелефон* и др. Освен това в *Правописен речник на българската научно-техническа лексика* полуслято са написани термини като *багер-грайфер, дюза-клапа, трактор-автомат, трактор-тласкач* и др. Според действащия правопис обаче такива термини би трябвало да се пишат разделно, защото са словосъчетания от две съществителни имена, при които първото може да се членува.

Колебание и двойствено изписване днес се наблюдава при термини и терминоелементи, които представляват сложни съществителни имена, сложни прилагателни имена или причастия от следния тип: сложни съществителни имена, състоящи се от две сложни съществителни имена с еднаква втора основа, която е изпусната при първото сложно съществително. Напр. *газо-водонагревател* и *газоводонагревател* от сложния термин *газонагревател-водонагревател* и от термина словосъчетание *газонагревател* и *водонагревател*. Срещат се и *газоводонагриване, газоводонагриващ, газоводонагревателен* и др.; *прахо-газоуловител* и *прахогазоуловител* от сложния термин *прахоуловител-газоуловител* и от термина словосъчетание *прахоуловител* и *газоуловител* и др. В *Правописен речник на българската научно-техническа лексика* тези термини са написани полуслято, което отговаря на актуалните правописни правила. Днес обаче в практиката се среща и тяхното слято изписване, което дори започва леко да преобладава в технически текстове.

От гледна точка на правописа на термини и терминоелементи с променливо *я* много интересни са случаите на думи с две или повече ударения, при които е възможен двойствен изговор и съответно двойствен правопис. Това обикновено са сложни думи с главно и второстепенно ударение. Думите с две ударения представляват доста голяма част от научно-техническата лексика и са с много широка употреба. За определящо в българския език се счита главното ударение и затова правописът на този тип сложни думи с оглед писане на *я* или *е* трябва да е в съгласие с мястото на главното ударение. Това означава, че щом главното ударение не пада върху съответния звук, той се пише като *е*, независимо от факта, че върху него пада второстепенното ударение. В *Официален правописен речник на българския език* при някои от термините с второстепенно ударение, което пада върху променливо *я*, е допусната дублетност, т.е. правилни са и двата варианта: с *я* и с *е*, като препоръчителни са формите с *я*. Тази кодификация отразява актуалната книжовноезикова практика в двата варианта – устна и писмена реч. Ето няколко примера: *голямокалибрен* и *големокалибрен*; *голямогабаритен* и *големогабаритен* – тези лексикални единици са включени в *Официален правописен речник на българския език* (2012). В реалната езикова практика се срещат още вариантите *голямотонажен* и *голе-*

мотонажен; голямоформатен и големоформатен; желязосъдържащ и железосъдържащ; желязочугунен и железочугунен; няколкометров и неколкометров (дублети с първа съставка *няколко-* и *неколко-* също са включени в ОПРБЕ) и др.

Всеки един академичен правописен речник е важен фактор за повишаване на езиковата култура на българина. Този речник трябва да достига до всяка библиотека, до всеки дом. Правописният речник е настолната книга за всеки учещ, за всеки специалист, за всеки учен и изследовател и за всеки образован и интелигентен човек въобще. Именно затова е необходимо допълване, коригиране и прецизиране на словника на *Правописен речник на българската научно-техническа лексика* и неговото синхронизиране с официално установения български правопис. Само така този речник ще се превърне в добър съветник на всеки специалист във всекидневната му работа и помощник при решаването на немалкото и постоянно възникващи в писмената практика проблеми.

ЛИТЕРАТУРА

ОПРБЕ 2012: Официален правописен речник на българския език. София, Просвета.

Правописен речник на българската научно-техническа лексика 2001. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

✉ *Д-р Кристияна Симеонова*

Секция по терминология и терминография

Институт за български език, БАН

бул. „Шипченски проход“, 52, бл. 17, 1113 София, България

krisi1@mail.bg

✉ *Kristiyana Simeonova, Phd*

Department of Terminology and Terminography

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

krisi1@mail.bg